

SLIKAR LEON KOEN
1859—1934

U Beogradu, u kući siromašnog dorćolskog krojača, rodio se 1859 godine Leon Koen. Odrastao je u porodici koju su stalno pratile oskudice i neprilike siromaštva. Imao je više braće i sestara ali, iz pismenih dokumenata do kojih smo došli, poznata su nam samo dva njegova brata: David, koji je bio advokat, kod nas poznat po svojim „Besedama srpskoj omladini mojsijeve veroispovesti“ i koji je kao takav stradao od Bugara 1915 godine, i Moreno, verovatno, trgovac. Sva Koenova porodica je stradala u Prvom i Drugom svetskom ratu, osim jednog nećaka koji je u Izraelu.

Osnovnu školu, a po svemu, i realku učio je u Beogradu. Kada je realku završio ne zna se tačno, ali je period od završetka školovanja do 1884, kada je pošao u Minhen, prilično dug, jer je polazeći u stranstvovanja bio već čovek od 25 godina. Po nekom, ne sasvim sigurnom, kraćem napisu o Koenu, on je u tom periodu živeo u Beogradu zarađujući na taj način što je slikao razne firme i molovao ukrase, najrazličitije vrste, za lokale. Bez obzira na to, izvesno je da je imao stalni interes za slikarstvo, pa se, i pored materijalnih teškoća, trudio da se njime bavi. 1881 i 1882 godine privatno je učio

Leon Koen: Autoportre (ulje)

crtanje kod Steve Todorovića, našta mu je ovaj dao svedodžbu u kojoj ga je ocenio kao odličnog i prilježnog na radu. Od januara 1883 pa do aprila 1884 godine, Koen je radio i „usavršavao se u slikarstvu“ kod M. Đ. Milovanovića, učitelja crtanja na Velikoj školi, od koga je takođe dobio potrebno svedočanstvo, a koje je, zajedno sa prethodnim, podneo kao prilog uz svoju molbu za stipendiju.

Aprila 1884 godine Leon Koen je napustio otadžbinu i otišao u Minhenu, materijalno neobebeđen, a nošen velikom, fanatičnom ljubavlju za slikarstvo. U Minhenu se obreo bez novca, upućen samo na neku oskudnu pomoć, koju mu je za izvesno vreme slala njegova opština iz Beograda, i na trpezu nekoliko imućnijih — sve je to bilo isuviše malo i nedovoljno. On je ipak uporno posećivao Akademiju. Ljudi, koji su ga primali na hranu, tražili su od njega da bude tačan i da dolazi uvek u isto vreme, a to se vreme često poklapalo sa časovima na Akademiji, tako da je, po cenu gladi, odlazio na časove. Bez potrebnih sredstava za nabavku rekvizita, on je radio sa najoskudnijim materijalom. Pa ipak, njegova ga je svedodžba, dobijena na Akademiji, ocenjivala kao vrlo prilježnog i priznavala mu uspeh u radu. Sedam meseci života u tuđini i u borbi sa bedom, ručavanje za tuđim stolovima, što je vredalo njegov duš, ponižavajuće primedbe i okolnosti pune iskušenja, a uprkos svemu lep uspeh u školi, dovele su Koena do odluke da se obrati državi za pomoć. Oktobra 1884 Leon Koen je podneo molbu za stipendiju Ministarstvu prosvete i crkvenih dela Srbije. Molba je puna dirljivih pojedinosti koje su ubedljiv razlog da mu se stipendija odobri, a završena je rečima:

„S toga kao sin srpske zemlje želeći da jednoga dana budem i njoj od koristi svojim radom na umetničkom polju, slobodan sam najučtivije zamoliti g. Ministra, da mi izvoli odrediti državnu pomoć, kako bi započeti rad i dalje produžiti mogao.“

Od maja 1885, od kada je počeo da prima državno blagodejanje, koje mu je uredno slato svakog tromesečja, a za godinu dana iznosilo 2.000 dinara, Koenov život i školovanje na strani uzeli su nešto određeniji i sređeniji vid. Posle onoliko nemaštine, ova sigurna i sistematska pomoć zadovoljila je, izgleda, potpuno našeg slikara. Materijalna podloga oraspoložila je Koena i on stvara planove za svoje duže školovanje. Veruje da će moći, uloživši sve svoje snage, da za tri godine, za koje mu je vreme stipendija odobrena, položivši ispit iz „priugotovnoga kursa“, završi kurs „Natarschule“ i kurs crtanja „Malschule“. Njegova je mašta bila optimistička i on kaže, u jednom pismu Ministarstvu, da će se truditi da za to vreme svrši i „Komponierschule“, iako je to čisto nemoguće, jer se sve to, obično, svršava u toku od pet do šest godina“. Koen nije imao samo interesovanje za slikarstvo. On posećuje i biblioteke i u njima provodi časove, kada je slobodan od Akademije, čitajući, pomno, željan da sazna, da dokuči. A leti, kad i Akademija ne radi, a biblioteke su zatvorene, on se vraća svom intimnom Dorćolu.

Njegovo raspoloženje, zagrejano obezbedenim materijalnim sredstvima, uskoro je bilo podvrgnuto reviziji stvarnosti. Učenje i rad u školi nisu išli uvek onako kako je on sam želeo i planirao. U tome ga je i bolest, katkad, sprečavala. Tako je aprila 1886 poslao Ministarstvu svedočanstvo u kome je njegov uspeh ocenjen kao osrednji, a skoro cele zime te godine Leon je bolovao i morao da, ležeći u svojoj studentskoj sobi, gubi časove i dragoceno vreme koje je određeno za učenje. Leto je proveo kod kuće, ali izgleda da je njegovo zdravlje, pogoršano bolešću te zime, opet popustilo i on leži ponovo bolestan i predan nezi roditeljskog doma.

Po povratku u Minhenu, on posećuje Akademiju i, ponovo, slika i čita. Godine dakovanja će brzo proleteti i, odjednom, ćemo zastati nad aktom kojim mu se, 17 jula 1889 godine, šalje novac za povratak u otadžbinu. Zanesenom i upornom slikaru nije se napuštala Akademija i on se reši da podnese molbu da mu se stipendija produži. Na molbu mu je pozitivno odgovoreno i njegovo studiranje na strani bilo je obezbeđeno do januara 1892 godine. Leon A. Koen, „gospodina Ministra najponizniji“, kako se potpisao na svojoj molbi za stipendiju 1884 godine, ubrzo je stekao samouverenja i pored svog imena dodavao još i „akademičar“ i „živopisac“. Ova promena nije samo formalne prirode. Smeran đak koji se našao u tuđini, još nesiguran u sebe, radom i priznanjem koje je za taj rad dobijao, postaje svestan svojih vrednosti i prava. On počinje i da preteruje u svojim zahtevima upućenim Ministarstvu moleći da mu se šalje dodatak za plaćanje modela. U tom svom zahtevu bio je uporan i molbu je ponovio. Oba puta mu je molba bila odbijena, a odgovor na drugu je sam ministar potpisao. Taj zahtev da mu se šalje poseban novac za modele bio je sudbonosan za njegovo stipendirano školovanje na Akademiji. Kada ga je i treći put učinio, blagodejanje mu je otkazano početkom 1890 godine „zbog neuljudnog tona u pisanju molbe kojom je tražio uz blagodejanje i neki dodatak mesečno po 30 maraka“. Tu je prekinuto njegovo školovanje kao državnog pitomca, ali pošto je ostao i dalje u Minhenu, počinju opet dani bede i iskušenja. Kažu da je Koen tada tako gladovao da je uz jednu jabuku i parče hleba provodio dane. S vremena na vreme brat David bi mu poslao nešto novaca, s mukom odvojenog, jer je on od svoje plate, verovatno, pomagao i porodicu na Doróolu. Počeo je opet da se viđa za stolovima svojih starih prijatelja i zaštitnika. Uz sve to, on je ostao u Minhenu do posle prvog Svetskog rata, kada se definitivno vratio u Beogradu.

Mada Koen nije bio baš primerno uredan u slanju priznanica na novac koji je primao, niti uzorno korespondirao sa Ministarstvom, on je ipak, u nekoliko mahova izvestio zvanične o svom radu na Akademiji, i o marljivom spremanju svojih radova za studentske izložbe na kraju semestra. Odgovarajući svojoj obavezi državnog pitomca, on je nekoliko puta slao svoje radove u Beograd Ministarstvu na uvidaj. Ocenjivali su ih direktor realke i profesori Velike škole kao vrlo dobre i odlične. 1885 godine, osim više svojih crteža

i manjih radova, završio je i dve kompozicije: „Nahod Mojsijev“ i „Noć“. A posle godinu dana, on pri dolasku u Beograd, za vreme ferija, donosi između dvadeset i dva rada, i treću svoju kompoziciju „Đurađ Branković“. Posle ukidanja stipendije upoznao se u studentskoj kafani sa Atanasijem Todorovićem, studentom tehnike u Minhenu i budućim nastavnikom istorije umetnosti u Kutlikovoj slikarskoj školi u Beogradu, te slikao, 1891 ili 92, njegov portret, koji je sada u zbirci Narodnog muzeja u Beogradu. U istom maniru, iako svakako ranije, radio je svoj „Autoportret“ iz iste zbirke. Postaje, postepeno, sve više cenjen u umetničkim krugovima Minhena, pa se i kritika o njemu vrlo povoljno izražava. Za svoju poznatu sliku „Josifov san“, za koju je imao više skica i koju je obrađivao u nekoliko varijanata, dobija, 1897 godine, srebrnu medalju od Akademije, a slika biva izložena na Međunarodnoj izložbi u Minhenu.

1898 godine Koen ima svoju prvu izložbu u Beogradu. Tu je on osvojio znalačku publiku i stručnjake, iako su njegov naglašeni misticismizam i bibliške teme bili dosta strani tadašnjem našem slikarstvu i ukusu tadašnjeg beogradskog društva, ipak su svi u njemu nazirali talentovanog umetnika. Nekoliko beogradskih listova i vojvođanskih časopisa posvetilo je redove prikazu ove izložbe, a njegova kompozicija „Josifov san“, koja je stekla naročitu popularnost, bila je u njima reprodukovana. Pokazalo se tada da je poznati i dosta uticajni naš umetnik Đorđe Krstić vrlo mnogo cenio Koenovu umetnost, a Nadežda Petrović, taj vesnik naše moderne, oduševila se njime, pa se zauzimala kod tadašnjih mecena i pripremala njegov povratak u zemlju. Koen odbija ideju o povratku, jer on želi da vidi celi svet, njega privlače veliki centri: Pariz i London. Iako na strani, većito u tuđini, on ipak, 1900, sa ostalim srpskim umetnicima, učestvuje na međunarodnoj Pariskoj izložbi. Za nju je spremio kompoziciju sa temom iz nacionalne istorije „Turci otimlju Srpkinje za harem“, čija se skica nalazi u Narodnom muzeju u Beogradu.

U periodu od početka njegovog školovanja u Minhenu, pa do Pariske izložbe 1900, Koenovo je slikarstvo orijentisano na t. zv. minhensko slikarstvo: paleta mu je tamna, faktura dosta ugladena. Sa njegovih slika jasno izbija jedno romantičarsko shvatanje, protkano setom s mešavinama realizma i, njemu svojstvene, mističnosti. Najraniji radovi, naročito portreti, vezuju mu se za Đorđa Krstića. To njegovo slikarstvo iako nije proisteklo iz ličnog kontakta, nego iz zajedničkog minhenskog izvora, ipak nastavlja tok minhenskih uticaja koje je Krstić održavao, a koji su počeli znatno pre njega. Veze između te dvojice umetnika nisu se ogledale samo preko bliskog slikarstva, već i u uzajamnom poštovanju i simpatijama: Krstić je verovao u Koena, a ovaj je opet veoma cenio Krstića. U Minhenu se Koen ugledao na fon Marsa i njegove će slike, u prvom redu kompozicije simvolične sadržine, nositi pečat ovog poznatog majstora romantične note. Iz toga perioda sačuvane kompozicije: „Josifov san“, „Večiti Juda“, „Haron“ i sačuvana skica za „Otmicu“ dolazile bi u grupu radova koje radi pod uticajem minhenskih

Leon Koen: Proleće (ulje)

Leon Koen: Josifov san (ulje)

slikara, a u samoj organizaciji slike i postavljanju kompozicije, on nas navodi na Delakroa. Naklonost njegova za Delakroa je poznata — on se mnogo oduševljavao ovim francuskim romantičarom, a jedan vidan dokaz tog oduševljenja je slika „Haron“. Taj slikarski period Koenov biće najplodniji, ili, ako se sme reći, i jedini plodan period njegovog stvaranja. Ponovilo se i u njegovom slučaju ono toliko poznato u našoj umetnosti: dok je bio mlad, ambiciozan umetnik, dotle je radio punom snagom, a čim se godine počinju da gomilaju aktivnost se smanjuje, a kvalitet često pada.

S godinama dolaze sve češći napadi bolesti i njegov se duh, pomračen njome, sve više povlači u sebe. Iz Minhena Koen će učestvovati na IV jugoslovenskoj izložbi, 1912 u Beogradu, kao član „Medulića“ sa dve svoje slike: „Zemaljski raj“ i „Proletnja simfonija“. Na ovoj izložbi izlagao je, član istog umetničkog društva, Mirko Rački, koji je tada živio u Minhenu. U istoriji novije hrvatske umetnosti on je poznat svojim ilustracijama Dantea. Slikarskim shvatanjima pak on je blizak Leonu Koenu, pa se lako zaključuje: obojica su imali zajednički uzor u Moreovom slikarstvu.

Slike izložene na IV jugoslovenskoj izložbi nisu sačuvane, ali, u Narodnom muzeju, postoji slika sa imenom „Proleće“, koja bi po temi mogla da bude jedna od izloženih. Slikana je svetlim i smelim bojama i očito se vezuje za njegovu „Viziju“ iz istog muzeja. One dolaze, svakako, u period njegovog stvaranja od 1900 do Prvog svetskog rata. To je epoha rasvetljavanja paleta i unošenja nekog slikarskog optimizma u dela. Ali pored svetlih boja i njihove lepe, zvučne igre, njih ne napušta Koenova seta. On je radost želeo, ali je nije dokučio. Što je više padao u tamu bolesti, kažu da je sve više želeo svetlih slika, čak je i svoje stare, tamnije, osvetljavao. One potsećaju, nekako izdaleka, na smelost Nadeždine paleta. Pored svetlih boja, osnova je ostala tamna, mistična i ambijent začaran. Sve je to daleko od stvarnosti i onog traženja istine koje je tada bilo moderno u našoj umetnosti.

Ta tri perioda Koenovog stvaranja, koji izrastaju jedan iz drugoga, obuhvataju celokupnu njegovu umetničku aktivnost. Posle povratka u zemlju, bolest se sve češće javlja, ona je sve jača, tako da će vreme od Prvog svetskog rata do njegove smrti 1934, biti period njegove umetničke sterilnosti.

U to doba, 1926 godine, priređena je izložba njegovih radova u Beogradu. Ona, upoređena u literaturi sa izložbom iz 1898, pokazuje, bez manjih promena, skoro iste slike. Ali ju je kritika ocenila kao prvorazrednu i tada su dati neki sudovi i mišljenja o Koenu, koji će ostati trajni u našoj istoriji umetnosti. Vrednost Koena kao slikara je ocenjena: njemu je dato mesto pored Krstića, našeg romantičara i realiste. Izložbom je otrgnut od zaborava. Otada, pa do 1935 godine, kada je priređena komemorativna izložba u Beo-

gradu, Koen neće ni živeti za beogradsku publiku i stručnjake. Pa i izložba 1935 bila je, ustvari, ponovljena ona iz 1926, odnosno 1898. Čak se i katalog, od prethodne, delio na ovaj. Ovaj put su i prikazi bili oskudniji: oni su, u osnovi, samo manje značajne beleške uz izložbu.

I pored svog značaja za srpsko slikarstvo, on je ispušten iz svih glavnih pregleda o novijem srpskom slikarstvu: iz jednog zato što obuhvata samo vojvođanske majstore, iz drugog zato što je izdavan za vreme okupacije, a iz Enciklopedije, izgleda, omaškom. Bez obzira na to što nije imao sreće sa ovim priručnicima i što je u njima mimoiden, on ima mesto u našem slikarstvu, ne samo zato što je bio porodično vezan za Beograd i iz porodice koja se istakla svojim patriotskim nastrojenjem, već zato što se i slikarski vezivao za svoj nacionalni centar. On je to pokazivao i na svojim slikama u kojima je, iako u tuđini, ilustrovao našu nacionalnu istoriju preko kompozicija: „Đurađ Branković“, „Usamljeni grobovi“, „Otmica Srpkinja za turski harem“. Slikarskim jezikom, on se potpuno ukopčava u razvoj našeg novijeg slikarstva i čini prelaz od Đorđa Krstića ka Nadeždi Petrović.

Bolest ga je odstranila iz slikarskih krugova, pregledi o umetnosti su ga mimoišli, slike su mu se, vremenom, gubile... Mnoge su propadale u Drugom svetskom ratu, tako da ih ima, danas, svega dvanaest u Narodnom muzeju u Beogradu, i dve u Savezu jevrejskih opština, od kojih „Posle pogroma“, jedina, dosada poznata, potpisana slika, ali ne znamo da li ih i koliko ima gde u privatnom vlasništvu. Tako je, postepeno, zaboravljena jedna od najeneobičnijih i najtragičnijih figura novijeg srpskog slikarstva.